

24 Nisan 1915'te Ne Oldu?

Yusuf Sarınoy*

Giriş

Bilindiği gibi 24 Nisan Ermenilerin “soykırım günü” olarak her yıl andığı bir tarihtir.

Hatta başta Amerika ve Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok ülke parlamentosunun “soykırımı anma günü” olarak kabul ettikleri 24 Nisan 1915 tarihinde gerçekte ne olmuştur? Makalede belgelere dayanarak 24 Nisan 1915 gerçeği değerlendirilecektir.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devletinin itilaf devletlerine karşı Almanya'nın yanında savaşa girmesi Ermeni milliyetçileri tarafından amaçları olan bağımsız Ermenistan'ın kurulabilmesi için büyük bir fırsat olarak görülmüştür. I. Dünya Savaşı'na kadar büyük ölçüde silahlandırılan Ermeniler, savaş başladığında vatandaşları oldukları Osmanlı Devletine karşı savaşarak bağımsız Ermenistan'ı kurmak amacıyla başta Rusya olmak üzere İtilaf devletleri ile işbirliği içine girmişlerdir. Osmanlı ordusunun Sarıkamış'ta yenilmesi ve arkasından İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale'ye saldırmasına paralel

olarak Ermeni komitecileri savaşan Osmanlı ordularını arkadan vurmak ve ikmal yollarını kesmek için harekete geçmişler ve silahlı isyanlara başlamışlardır¹.

Osmanlı hükümeti, Ermenileri yatıştırmak amacıyla öncelikle bir takım ikazlarda bulunmuştur. Nitekim Talat Paşa, Erzurum mebusu Vartkes Efendi ve Taşnak komitesinin tanınmış üyelerine, Enver Paşa da Ermeni patriğine Ermenilerin isyan ve ihtilal hareketlerine yönelmeleri halinde şiddetli tedbirler almak zorunda kalacaklarını bildirmişlerdir². Bu ikazlara rağmen, binlerce Ermeni gönüllü gibi mebuslar Vahan Papazyan ve Karakin Pastırmacıyan da Kafkasya'ya geçerek Osmanlı ordusuna karşı savaşa başlamışlardır. Diğer taraftan Ekim 1914'te Talat Paşa'ya karşı hazırlanan Hınçak lideri Sabah Gülyan'ın organize ettiği suikast girişimi tektikilerin İstanbul'da yakalanması ile önlenmiştir³.

24 Nisan 1915 Genelgesi ve İstanbul'da Yapılan Tutuklamalar

Ermeni toplumunun ileri gelenlerine yapılan ikazlara rağmen; yapılan aramalarda Ermeni örgütlerinin topyekün bir isyan hazırlığı içinde olduklarının anlaşılması üzerine Osmanlı Ordusu Başkumandanlığı 27 Şubat 1915 tarihinde askeri birliklere verdiği talimatla; Ermenilerde yakalanan silah, bomba ve bir takım şifre belgelerinin bir ayaklanma hazırlığını gösterdiğini, bu sebeple ordudaki Ermeni askerlerinin silahlı hizmetlerde kul-

(* Prof. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. y.sarinay@gmail.com)

- (1) Ermeniler Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında gönüllü birlikler oluşturarak Rus ordusuna katılmışlar ve vatandaşı oldukları Osmanlı ordusuna karşı savaşmışlardır. Doğu Anadolu bölgesinde Müslümanlara karşı toplu katliamlar yapmışlardır. 1914 ve 1915 yılının ilk yarısında Kars, Ardahan, Van, Bitlis vb. bölgelerde yapılan katliamlar için bkz. *Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri* C. I. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2001. Ayrıca Ermenilerin Rusya, İngiltere ve Fransa ile işbirliği için bkz. Özdemir ve diğerleri, a.g.e., s. 58-60; Recep Karacakaya, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi (1908-1923)*, İstanbul, 2005, s. 237-248.
- (2) *Talat Paşanın Anıları*, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, 1991, s. 71; *Ermeni Komitecilerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi, İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra*, İstanbul, 1332, s. 235-237.
- (3) Bu suikast girişimi için bkz. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri C. III*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara, 2006.

lanılmaması, her yerde uyanık davranılarak gerekli tedbirlerin alınması, ancak Ermeniler içinde devlete sadakatle bağlı olanlara zarar verilmemesi emredilmiştir⁴. Osmanlı ordularının Doğu Anadolu'da Rusya karşısında yenilmesinden sonra 18 Mart 1915 tarihinde Çanakkale Savaşlarının başlaması ve İstanbul'un tehlike altına girdiği bir dönemde Ermeniler düşman saldırılarına paralel olarak eylemlerini genişletmişlerdir. Bu dönemde Zeytun, Bitlis, Muş ve Erzurum'un ardından Van isyanı patlak vermiş, Türklere yönelik katliamlar artmıştır.

Osmanlı hükümeti seferberlik ilanından itibaren dokuz ay dayandıktan sonra Ermeni komitelerinin faaliyetlerini kontrol altına alarak olayları önlemek amacıyla tedbirler alma yoluna gitmiştir. Ermeni erlerin silahsızlandırılmasından sonra, Dâhiliye Nezareti tarafından itimat edilmeyen ve olaylara karıştığı tespit edilen Ermeni polis ve memurların azledilmesi veya Ermeni olmayan vilayetlere gönderilmesi talimatı verilmiştir⁵. Ancak alınan bu tedbirlerin sonuç vermemesi üzerine Ermenileri silahlandıran ve isyanlara sevk eden Komiteleri kapatmak ve elebaşlarını tutuklamak yoluna gidilmiştir. Nitekim Dâhiliye Nezareti 14 vilayet ile 10 mutasarrıflığa 24 Nisan 1915 tarihinde meşhur genelgeyi yayınlamıştır. Bu genelgede; Hınçak, Taşnak ve benzeri Ermeni komitelerinin kapatılması, belgelerine el konulması, liderleri ile zararlı faaliyetleri bilinen Ermenilerin tutuklanması ve bunlardan buldukları yerlerde kalmaları sakıncalı görülenlerin uygun yerlerde toplanmaları talimatı verilmiştir⁶. Bu genelgede; üzerinde hassasiyetle durulan bir konu da Bitlis, Erzurum, Sivas, Adana ve Maraş gibi vilayetlerde Müslümanlar ile Ermeniler arasında karşılıklı çatışmaya meydan verilmemesi hususunun vurgulanmasıdır. Ermenilerin her yıl dünyanın birçok ülkesinde *soykırım günü* olarak andığı 24 Nisan günü Dâhiliye Nezareti'nin bu genelgesinin yayımlandığı tarihtir. 26 Nisan 1915 tarihinde Başkumandanlık aynı nitelikte bir genelgeyi

Harbiye Nezareti ile Ordu komutanlıklarına göndermiş, mülki memurlar tarafından talep edilecek her türlü yardımın derhal yerine getirilmesi de istenilmiştir⁷.

Dâhiliye Nezareti'nin yukarıda bahsedilen genelgesi üzerine İstanbul'da Taşnak, Hınçak ve Ramgavar örgütlerine mensup olduğu tespit edilen komitecilerinden bir kısmı tutuklanmıştır. Zaten tutuklananların sıradan Ermeni vatandaşları değil, tamamen örgüt mensubu Ermeniler olduğu İngiliz istihbaratı tarafından da doğrulanmaktadır⁸. Nitekim Mısır'daki İngiliz Askeri Ofisi'ne Dedeagaç'tan gelen bir bilgiye göre, "24 Nisan 1915 gecesi üç Ermeni din görevlisi, Ermeni gazetesi *Puzantion'un* sahibi de aralarında olmak üzere toplam 1800 Ermeni yakalanarak Ankara'ya gönderileceklerdir. Tutuklananların 500'ü Taşnak, 500'ü Hınçak ve kalanların da Ramgavar partizanları" olduğu belirtilmektedir⁹. Mütareke döneminde İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe 20 ve 21 Mayıs 1919 tarihlerinde gönderilen şifre telgraflarda 24 Nisan 1915 tarihinde tutuklanan Ermenilerin "*Müttefik ordularına hizmet eden Ermeni gönüllüler veya Müslüman katliamı sorumluları*" olduğu kaydedilmektedir¹⁰. Diğer taraftan bu sırada İstanbul'da Alman Büyükelçisi olarak görev yapan Wangenheim 30 Nisan 1915 tarihinde Alman Başbakanı'na verdiği raporda; "birçok Ermeni ev ve kilisesinde patlayıcı maddeler, bombalar ve silah bulunduğunu, (Padişah) V. Mehmet'in tahta çıkışının yıldönümü olan 27 Nisan 1915'te Bâb-ı âli'ye ve bir kısım resmi binalara bombalı saldırılarda bulunacaklarını" bu sebeple; "24/25 Nisan gecesi ve ertesi günü akşamı İstanbul'daki Taşnak İhtilal Örgütü üyesi 500 kadar Ermeni'nin tutuklandığını, arala-

(4) *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı: 85 (Aralık-1985) belge no: 1999, s. 23-24.

(5) *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)*, Ankara, 1994, s. 7.

(6) BOA. DH. ŞFR. No. 52/96-97/98- Ek: 1

(7) ATASE. BDH. Koleksiyonu Klasör No: 401, Dosya No: 1580, Fihrist No:1-2.

(8) Hikmet Özdemir ve diğerleri, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, TTK., Ankara, 2004, s. 62.

(9) UK ARCHIVES, WO 157/691/9'dan naklen. Özdemir ve diğerleri a.g.e, s. 62.

(10) UK ARCHIVES, FO 608/78,(75631), No. 869 ve 1094'den naklen. Özdemir ve diğerleri, a.g.e, s.62.

rında doktorlar, gazeteciler, din adamları, yazar ve mebusların da bulunduğu bu kişilerin Anadolu'ya yollandıklarını" belirtmektedir¹¹. Ayrıca, bir Amerikan belgesinde tutuklanan Ermenilerin sayısı 100 olarak verilirken¹², Selanik'ten Fransa Dışişleri Bakanlığı'na 8 Mayıs 1915 tarihinde gönderilen bir telgraf-ta; İstanbul'da 2500 ileri gelen Ermeni'nin tutuklandığı, evlerinde yapılan aramalarda çok sayıda bomba ve doküman ele geçirildiği, Ermeni devrimci derneklerinin amacının İtilaf devletleriyle ilişkili olarak Enver ve Talat Paşa'yı öldürmek ve dinamitle suikastlarda bulunarak Müslüman halk arasında panik yaratmak olduğu belirtilmektedir¹³. Kamuran Gürün ise Dâhiliye Nezareti'nin 24 Nisan 1915 tarihli talimatı üzerine İstanbul'da 2345 kişinin tutuklandığını belirtmektedir¹⁴. Yukarıda belirtilen kaynaklarda İstanbul'da tutuklananların sıradan Ermeniler değil, tamamen komiteci Ermeniler olduğu konusunda ortak bir görüş bulunmakla beraber, tutuklananların sayısı konusunda oldukça farklı rakamlar verilmektedir.

Osmanlı belgeleri incelendiğinde; Dâhiliye Nezareti'nin 24 Nisan 1915 tarihli genelgesi üzerine, İstanbul'da Taşnak, Hınçak ve Ramgavar komitelerine mensup Ermenilerin tutuklandığını görmekteyiz. 1916 yılında yayınlanan bir Osmanlı yayınında İstanbul'da ikamet eden 77.735 Ermeni'den ihtilal hareketlerine iştirak eden 235 kişinin tutuklandığı diğerlerinin huzur ve rahat içinde iş ve güçleriyle meşgul oldukları belirtilmektedir¹⁵. Ayrıca İstanbul'da 24 Nisan genelgesini takip eden günlerde yapılan aramalarda 19 adet mavzer, 74 adet martin, 111 adet vincester, 96 adet manihir, 78 adet gıra, 358 adet filovir silahları ile 3591 adet tabanca 45.221 tabanca mermisi vb. çok sayıda silah da yakalanmıştır. Bu silahlar daha sonra Osmanlı ordusunun ihtiyacına binaen askeri silah ve mühimmat depolarına teslim edilmiştir¹⁶.

25 Nisan 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nin Ankara Valiliği'ne gönderdiği şifrede; bu akşam Ankara'ya ulaşacak 164 numara-

ralı trenle 15 polis, 2 subay, 1 komiser, 1 sivil memur ile vesaireden oluşan 75 kişilik bir kuvvet refakatinde oraya 180 kadar Ermeni komite reisi ve İstanbul'da kalması sakıncalı görülen Ermeni'nin sevk olunacağı, bunlardan 60-70 kadarının Ayaş askeri deposunda tutuklu kalması, 100 kadarının da Ankara yoluyla Çankırı'ya gönderilerek zorunlu ikamete tabii tutulacağı belirtilmektedir¹⁷. Nisan sonları ve Mayıs'ın ilk haftasında belirli aralıklarla Çankırı'ya zorunlu ikamete tabii tutulanların sevk edilmesine devam edilmiştir. Nitekim Çankırı Mutasarrıflığı'nın Emniyet Genel Müdürlüğü'ne gönderdiği 30 Haziran 1915 tarihli yazıda, Çankırı'da bulunan Ermenilerin sayısı 140 kişi olarak verilmektedir¹⁸. Aynı yazıda; Çankırı'da bulunanların şehirde serbestçe gezebildikleri, her üçünün ve beşinin bir hanede ikamet etmek üzere dağıldıkları, hatta kasabanın yarım saatlik uzağında bulunan sayfiyelere kadar dağılmış oldukları belirtilmekte ve sadece 24 saatte bir polis merkezine gelerek imza attıkları vurgulanmaktadır¹⁹. Çankırı'da zorunlu ikamete tabii tutulan Ermeniler içinde Dâhiliye Nezareti'nden talep edilen tahsisat²⁰ ile muhtaç durumda olanlara yevmiye de verildiği görülmektedir. Nitekim, Kastamonu Valiliği'nden Dâhiliye Nezareti'ne yazılan 3 Haziran 1915 tarihli bir yazıda; Çankırı'da bulunan Arşak veled-i Mardiros'un yevmiye talebinde bulunduğu belirtilmekte ve diğerleri gibi ona da yevmiye verilecekse muhtaç durumda olup olmadığının araştırılması talep edilmektedir²¹. Ayrıca Arşak Diradoryan da muhtaç

(11) Johannes Lepsius, *Deutschland und Armenien 1914-1918* Potsdam 1919. s. 59 Belge 38'den naklen. Nejat Göyünç, "Ermeni Tehciri ve Soykırım İddiaları" *Yeni Türkiye*, (Ocak-Şubat 2001), Yıl: 7, Sayı 37, s. 296-297.

(12) Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1915, s. 981'den naklen Kemal Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917*, TTK., Ankara, 2005, s. 35.

(13) Hasan Dilan, *Fransız Diplomatik Belgelerinde Ermeni Olayları 1914-1918*, C-II. TTK., Ankara, 2005, s. 96-97. belge No. 14.

(14) Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, TTK., Ankara, 1983, s. 213.

(15) *Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilalîyesi, İlan-ı Meşru-tiyetten Evvel ve Sonra*, İstanbul, 1332, s. 242.

(16) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 16/48.

(17) BOA. DH. ŞFR. No: 52/102.

(18) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/52

(19) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/52.

(20) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 6/29.

(21) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/62.

durumda olduğunu beyan ederek kendisine yevmiye verilmesini talep etmektedir²².

İstanbul'da tutuklanarak Çankırı'ya sevk edilen ve orada zorunlu ikamete tabii tutulan Ermenilerin bizzat kendileri veya yakınları hükümete dilekçe ile müracaat ederek suçsuz olduklarını beyan ederek affedilmelerini talep etmektedirler²³. Osmanlı merkezi yönetiminin verilen af dilekçelerini titizlikle inceleyerek suçsuz bulunanları, içlerinde yabancı uyruklu olanları veya sağlığı elverişli olmayanları affettiğini görüyoruz. Nitekim Dâhiliye Nezareti'nin 8 Mayıs 1915 tarihli emri ile Vahram Torkumyan, Agop Nargileciyan, Karabet Keropoyan, Zare Bardizbanyan, Pozant Keçiyan, Pervant Tolayan, Rafael Karagözyan ve Vartabet Komidas serbest bırakılarak tekrar İstanbul'a dönmelerine izin verilmiştir²⁴. İlk serbest bırakılan grupta yer alan Vartabet Komidas adına Paris'te adına anıt dikilmiştir. Halbuki Komidas'ın Çankırı'daki zorunlu ikameti 13 gün sürmüştü, daha sonra İstanbul'da rahatsızlanarak tedavi amacıyla Viyana'ya gitmek için 30 Ağustos 1917 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne başvurmuştur. Komidas'a istediği izin verilerek Eylül 1917 tarihinde Viyana'ya gitmiştir²⁵. Tekrar Türkiye'ye dönmeyen Komidas yurt dışında ölmüştür.

Çankırı'da ikamete tabii tutulanlardan Diran Kelekyan ise İstanbul dışında ailesiyle birlikte başka bir yerde yaşamak üzere 8 Mayıs 1915 tarihinde serbest bırakılmıştır²⁶. Hayık Hocasaryan 29 Mayıs 1915 tarihinde²⁷ Agop Beğleryan ile Vartanes Papasyan 27 Haziran 1915 tarihinde serbest bırakılmışlardır²⁸. Dâhiliye Nezareti'nin emriyle Serkis Cevahiryanyan, Kirkor Celalyan, Bağban Bardizbanyan ile birlikte toplam 14 kişi daha serbest bırakılarak 15 Temmuz 1915'de İstanbul'a dönmüşlerdir²⁹. 18 Temmuzda 3 kişinin,³⁰ 10 Ağustos 1915 tarihinde de Apik Canbaz'ın İstanbul'a dönmelerine izin verilmiştir³¹. Vahan Altunyan ve Ohannes Terlemezyan'ın ise Çankırı'dan Kayseri'ye gönderildiği anlaşılmış, Dâhiliye Nezareti emriyle İstanbul'a dönmeleri sağlanmıştır³².

Çankırı'da zorunlu ikamete tabii olanlardan serbest bırakılarak İstanbul'a dönmelerine izin verilenlerin dışında; Bulgar tebasından Bedros Manukyan, İran tebasından Mıgırdıç İstepniyan, Rus tebasından Leon Kigorkyan gibi Ermeniler Osmanlı Devleti sınırları dışına çıkarılmak üzere serbest bırakılmışlardır³³. Ayrıca Serkis Şahinyan, Ohannes Hanisyan, Artin Boğasyan, Zara Mumcuyan gibi bazı Ermeniler de İstanbul'a gelmemek üzere affedilmişlerdir³⁴. Affedilerek Eskişehir'e gitmesine izin verilen Taşnak Komitelerinden Serkis Kılınçyan İstanbul'a kaçmış, oradan da Alman Grubu isimli bir kişinin yardımıyla Bulgaristan'a kaçarak orada faaliyetlerine devam etmiştir³⁵. Çankırı'daki Ermenilerden bazıları hapsedilmek üzere Ayaş,³⁶ diğerleri de zorunlu ikamete tabii tutulmak şartıyla Ankara, İzmit, Bursa, Eskişehir, Kütahya gibi yerlere gönderilmiştir. Geriye kalanlar ise Dâhiliye Nezareti emriyle tehcir bölgesi olan Zor'a sevk edilmiştir.

Kastamonu Valiliği 31 Ağustos 1915 tarihinde 24 Nisan ve takip eden günlerde İstanbul'da tutuklanarak Çankırı'ya zorunlu ikamete tabii tutulan Ermenilerin isimleri ve yapılan işlemler hakkında Dâhiliye Nezareti'ne ayrıntılı bir liste göndermiştir³⁷. Bu listede 24 Nisan – 31 Ağustos 1915 tarihleri arasında kısa veya uzun süreli olarak Çankırı'da zorunlu ikamete tabii tutulan Ermenilerin toplamı 155 kişi olarak verilmektedir. Bunlardan yukarıda belirtilen 35 kişi suçsuz bulu-

(22) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 36/26.

(23) Af dilekçelerinin büyük bir kısmı doğrudan Dâhiliye Nezaretine ve Emniyet Genel Müdürlüğüne gönderildiği gibi, Çankırı Mutasarrıflığına verilen af dilekçeleri de bulunmaktadır. Dilekçe örnekleri için bkz. BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 6/10, 7/22, 7/24, 7/56, 7/36, 7/38, 8/82, 9/122, 9/23, 9/46, 9/47, 9/60, 9/79, 10/4.

(24) BOA. DH. ŞFR. No: 52/255.

(25) BOA. EUM. 2. Şube No: 42/69.

(26) BOA. DH. ŞFR. No: 52/266.

(27) BOA. DH. ŞFR. No: 53/149

(28) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 8/5.

(29) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 9/10.

(30) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 9/15.

(31) BOA. DH. ŞFR. No: 54-A/364.

(32) BOA. DH. ŞFR. No: 56/60.

(33) BOA. DH. ŞFR. No: 54-A/177; No: 57/57.

(34) BOA. DH. ŞFR. No: 55/214

(35) BOA. EUM. 2. Şube No: 57/23.

(36) Mesela Taşnak Komitesi mensubu Hacı Hayk Tiryakyan. BOA. DH. ŞFR. No: 53/273.

(37) BOA. EUM. 2. Şube No: 20/73. Çankırı'daki komitelerin listesi için bkz. Ek: 2.

narak serbest bırakılmış, İstanbul'a dönmüşlerdir. İçlerinde suçlu bulunan 25 kişi Ankara ve Ayaş hapisanelerine gönderilmiş, 57 kişi de Zor bölgesine sevk edilmiştir. Yabancı uyruklu olan 7 kişinin bir kısmı sınır dışı edilmek üzere serbest bırakılmış, bir kısmı da tutuklanmıştır. Geriye kalanların ise büyük bir kısmı affedilerek İzmit, İzmir, Eskişehir, Kütahya, Bursa gibi yerlerde ikamet etmek üzere gönderilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 24 Nisan 1915 genelgesi üzerine İstanbul'da tutuklanan Ermeni Komitecilerinin 60–70 kadarı Ayaş askeri deposuna gönderilerek tutuklanmıştır³⁸. Ayaş'ta tutuklu olanların tam bir listesi bulunmamaktadır. Bununla beraber; Ayaş'ta tutuklu bulunan Kris Fenerciyan'ın Emniyet Genel Müdürü İsmail Canpolat Bey'e hitaben yazdığı 1 Mayıs 1915 tarihli af dilekçesinde Ayaş'ta 70 kişi olduklarını beyan etmektedir³⁹. Ayaş'ta tutuklu olanların verdikleri af dilekçeleri, vekâlet vs.den 60 civarında kişinin isimleri tespit edilebilmiştir⁴⁰. Tehcir sonrasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından Ermeni Komitecileri hakkında hazırlanan genel listede Ayaş'ta, tutuklanmak üzere gönderilen Ermenilerden 71 kişinin ismi verilmektedir⁴¹. Sayılardaki bu farklılığın en önemli sebebi yargılanmak üzere başka vilayetlere gönderilenler olduğu gibi, birkaç kişinin de serbest bırakılması, daha sonra, İstanbul, Çankırı ve Ankara'dan tutuklanmak üzere Ayaş'a sevk edilenlerin bulunmasıdır. Mesela 7 Mayıs 1915 tarihinde Dâhiliye Nezaretince Muhasebe Müdürlüğüne yazılan bir yazıda son defa Ayaş ve Çankırı'ya gönderilecek Ermenilerin nakil masrafı olan 2897 kuruşun Ankara Vilayetine havalesi istenilmektedir.⁴² Nitekim; Koza mebusu Hamparsum Boyacıyan Kayseri'ye⁴³ Yenikapı Ermeni Mektebi Müdürü Marzaros Gazaryan Develi'ye⁴⁴ Sivas mebusu A. Dağavaryan Divan-ı Harbe tevdi olunmak üzere Diyarbakır'a⁴⁵, Haçık Boğusyan yargılanmak üzere Ankara'ya, Hırant Ağacanyan İstanbul'a gönderilmişlerdir.⁴⁶ Teodor Man-

zikyan, Akrik Keresteciyan Zor'a sevk edilmiş⁴⁷ Şahbaz Parsih tutuklu olarak Elazığ'a gönderilmiş,⁴⁸ ABD vatandaşı olan Leon Şirinyan Osmanlı sınırları dışına çıkarılmıştır⁴⁹. Viram Şabuh Samuelof, Rotsun Rostusyon önce serbest bırakılmış daha sonra haklarında tekrar tahkikat açılmıştır⁵⁰. Hayik Tiryakyan Azadamard Gazetesi sahibi ile aynı adı taşımasından, Doktor Allahverdiyan'da oğlu yerine yanlışlıkla tutuklandıkları anlaşıldığından serbest bırakılmışlardır⁵¹. Akrik Keresteciyan önce Zor'a sevk edilmiş, sonra serbest bırakılmıştır⁵².

Ayaş'a sevk edilenlerin serbest bırakılan birkaçı istisna tamamının Taşnak ve Hınçak komitelerinin lider kadrosuna mensup olmaları sebebiyle I. Dünya Savaşı boyunca tutuklu kaldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim, Taşnak Komitesi mensubu Dikran veledi i Serkis Bağdıkyan 9 Mart 1918 tarihinde Ayaş'ta ölmüş⁵³ Taşnak Komitesi propagandacısı Andon Panosyan'ın İstanbul'a dön- 5
bilmek amacıyla verdiği af dilekçesi 8 Nisan 1918 tarihinde kabul edilmemiştir⁵⁴. Karnik Madikyan ile Kırkor Hamparsumyan ve Pantuvan Parzisyanyan Mondros Mütarekesi'nden sonra 10 Kasım 1918 tarihinde serbest bırakılmışlardır⁵⁵. Ayaş askeri deposunda tutuklu bulunan diğer Ermenilerin ise, İtilaf devletlerinin Mondros Mütarekesi'ni müteakip Osmanlı devletini kontrol altına almalarından sonra serbest bırakıldıkları bilinmektedir.

(38) BOA. DH. ŞFR. No: 52/102.

(39) BOA. DH. EUM. 2. Şube No.: 6/32.

(40) Af dilekçeleri için bkz. BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 10/4; 9/29, 8/91, 8/1, 7/69, 8/3, 7/23, 7/14, 8/68, 17/26, 9/45, 7/63, 7/61, 7/47, 7/30, 15/44, 15/45, 15/34, 15/39.

(41) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 67/31. Ayaş'ta tutuklu olanların listesi için bkz. Ek: 3.

(42) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 6/46.

(43) BOA. DH. ŞFR. NO: 52/222.

(44) BOA. DH. ŞFR. No: 53/65.

(45) BOA. DH. ŞFR. No: 57/214.

(46) BOA. DH. ŞFR. No: 54-A/63; BOA. DH. EUM. KLH. No: 1/39.

(47) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 14/52.

(48) BOA. DH. ŞFR. No: 54/5.

(49) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 6/47.

(50) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 11/2.

(51) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/7; 6/56.

(52) BOA. DH. ŞFR. No: 54-A/366.

(53) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 50/10.

(54) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 50/10.

(55) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 65/34; BOA. DH. ŞFR. No: 93/120.

İstanbul'daki Ermeni Komitecilerinin Toplam Sayısı

24 Nisan 1915 genelgesi üzerine İstanbul'da tutuklanarak Çankırı'ya zorunlu ikamete tabii tutulanlar 155 kişiyi, Ayaş askeri deposunda tutuklananlar ise 80 kişiyi geçmektedir. Dolayısıyla İstanbul'da tutuklanarak Çankırı ve Ayaş'a gönderilen Ermenilerin sayısı 235 kişiyi bulmaktadır. Bunların bir kısmı kısa süre sonra serbest bırakılmış, diğerleri ise tehcir bölgesine sürülmüş veya suçu ağır olanların tutukluluk halleri I. Dünya Savaşı boyunca devam etmiştir.

Ancak, Osmanlı hükümeti Emniyet teşkilatının İstanbul'daki Ermeni Komiteleri ve Komitecilerinin faaliyetlerini I. Dünya Savaşı başlarından itibaren yakından takip ettiği ve daha geniş bir liste hazırladığı anlaşılmaktadır. Ağustos 1916 tarihinde hazırlandığı tahmin edilen bu liste de İstanbul'daki ileri gelen Ermeni komitecilerinin isimleri, mensup oldukları örgütler, meslekleri ve örgütteki görevleri ve haklarında yapılan işlemler detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Emniyet teşkilatı tarafından tespit edilen bu listede İstanbul merkezli Ermeni komitecilerinin sayısı 610 kişidir⁵⁶. Bunların 356'sı Taşnaksutyun, 173'ü Hınçakyan, 72'si Ramgavar adlı Ermeni örgütlerine mensup olup, 9'u farklı komiteye mensup kişilerdir⁵⁷. Yukarıda belirtildiği gibi, 24 Nisan 1915 tarihli genelge üzerine önceden isim ve adresleri tespit edildiği anlaşılan 235 civarında örgüt mensubu tutuklanarak Çankırı ve Ayaş'a gönderilmiştir⁵⁸. Bu listede yer alan 280 civarındaki Ermeni komite mensubunun büyük bir kısmı yapılan aramalarda adresinde bulunamamış, bir kısmının da yurt dışına kaçtığı tespit edilmiştir. Bunlar içinde ihtilal tertibatı ile ilişkili görülen 53 kişi soruşturma yapmak veya yargılanmak üzere tutuklanarak İzmit'e gönderilmiştir. 44 kişinin yurt dışında bulunduğu tespit edilmiş, 14 kişi de Osmanlı Devletine dönmek üzere yurt dışına gönderilmiştir. Geriye kalanlar başta Konya (22 kişi) olmak üzere ülkenin iç bölgelerinde zorunlu ikamete tabii tutulmuşlar ve

bir kısmı da yargılanmak üzere divan-ı harbe sevk edilmişlerdir.

İstanbul Dışında Yapılan Arama ve Tutuklamalar

Dâhiliye Nezareti'nin 24 Nisan 1915 tarihinde yayınladığı; Ermeni Komitelerinin kapatılması, belgelerine el konulması liderleri ile zararlı faaliyetleri bilinenlerin tutuklanması talimatı üzerine İstanbul dışında da bazı vilayetlerde Ermeni komite merkezleri kapatılmış, evraklarına el konulmuş, bazı Ermeni komitecileri tutuklanmıştır. Bu aramalar sırasında silah ve cephaneler de yakalanmıştır.

Bu çerçevede; Aydın Valiliğinden 1 Haziran 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirildiğine göre, Komitelere mensup Ermenilerin evlerinde yapılan aramalarda bir takım evrak ve resimler bulunmuş, İzmir merkezinde 16 Ermeni komitecisi tutuklanarak Divan-ı Harbe sevk edilmiştir. Ayrıca Ödemiş ilçesinde de zararlı faaliyetlerde bulunan 3 Ermeni komitecisi daha tutuklanmıştır⁵⁹. Diğer taraftan önceleri İzmir Taşnak klüp binası olan ancak avukat Parsih Gülbankyan tarafından satın alınıp mesken olarak kullanılan evde yapılan aramada, taban döşemeleri altında 10 adet gaz tenekesi içinde 180 kilo dinamit ile 9 adet boş bomba kalıbı bulunmuştur⁶⁰. Aydın vilayetinde daha sonra yapılan aramalarda muhtelif silahlar ile bu silahlara ait mermiler de bulunmuştur⁶¹.

Aydın vilayetinde yakalanan silahlar ve Ermeni komitecilerinin faaliyetleri ve devam etmeleri üzerine tehcir döneminde (12 Kasım 1916 tarihine kadar) 250 Ermeni tehcire tabii tutulmuştur⁶². Bilindiği gibi, İzmir'in de dâhil olduğu Aydın vilayetinde yaşayan diğer Ermeniler tehcirden muaf tutulmuşlardır.

(56) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 67/31.

(57) Ya.g. belge.

(58) Bu liste hazırlandığı sırada Çankırı'da zorunlu ikamete tabii tutulan Ermenilerin çoğu serbest bırakıldığı için listede 66 kişi gözükmekte olup, Ayaş'ta tutuklu bulunanların sayısı 71 kişi olarak verilmektedir.

(59) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/57.

(60) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/16.

(61) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 12/92.

(62) BOA. DH. ŞFR. No: 69/250.

Ermeni komitecilerinin örgütlendiği bölgelerden birisi de Karadeniz bölgesidir. Bu bölgede yer alan Samsun mutasarrıflığından Dâhiliye Nezareti'ne 25 Nisan 1915 tarihinde gönderilen şifrede; Hınçak ve Taşnak komitesi erkânından 10 Ermeni'nin tutuklandığı bildirilirken⁶³, 1 Mayıs 1915 tarihli şifrede Samsun ve Bafra'da şimdiye kadar 32 Ermeni komitecisinin tutuklandığı, silah aramalarının devam ettiği kaydedilmektedir⁶⁴. Ayrıca, 5 Mayıs 1915 tarihli Samsun Mutasarrıflığı'ndan Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda tutuklanan bu 32 kişinin isimleri verilmekte ve Rus uyruklu olmaları sebebiyle durumları şüpheli görülen 5 kişinin de Sancak merkezine bağlı Kavak nahiyesine hapsedildiği belirtilmektedir⁶⁵. Diğer taraftan 27 Mayıs 1915 tarihli Canik Mutasarrıflığı'ndan Emniyet Genel Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda; Hınçak ve Taşnak Komitecilerine mensup olup, zanlı olarak Bafra'da 15, Ünye'de 24, Çarşamba'da da 25 kişinin tutuklandığı belirtilmekte ve tutuklananların isim listesi verilmektedir⁶⁶. Bu tutuklama ve aramaları takip eden gün ve aylarda Samsun'da Ermeni armasıyla Ermenice haritalar, Ermeni komitecilerine ait belgeler, patlayıcı maddeler, bomba ve cephaneye de yakalanmıştır⁶⁷. Ayrıca, Samsun Ermeni kilisesinde şüphe üzerine yapılan aramada; kilisenin bodrum katında ve zeminin bir metre altına gizlenmiş 20 adet el bombası, bomba kapsülleri ve bir şişe içinde patlayıcı madde ele geçirilmiştir⁶⁸.

Orta Anadolu'da Ermeni örgütlerinin teşkilatlandığı ve silahlanma faaliyetlerini yoğunlaştırdığı şehirlerden biri de Kayseri'dir. 25 Şubat 1915 tarihli 5. Kolordu Kumandanlığı'nın şifresinde; Kayseri'nin Develi kazasında bir Ermeni'nin bomba imal ederken, bombalardan birinin patlaması üzerine söz konusu kişinin öldüğü, bunun üzerine yapılan aramalarda Ermeni mezarlıklarında gömülü barut ve silahlar ortaya çıktığı bildirilmektedir⁶⁹. Şubat ayında yakalanan silahlardan sonra Kayseri'de 24 Nisan genelgesi üzerine silah aramalarına devam edilmiştir. Nitekim

28 Nisan 1915 tarihinde Kayseri Mutasarrıfı Ahmet Midhat Bey'in Dâhiliye Nezareti'ne bildirdiğine göre; Kayseri'de Ermeni örgütleri kapatılmış, Develi'de tekrar, üç bomba ile birlikte çeşitli silahlar ele geçirilmiştir. Kayseri merkezinde tutuklanan Hınçak ve Taşnak komitecilerinin sorumluları; Komite merkezlerinin tebligatı üzerine aralarında fedayi cemiyeti oluşturduklarını, silah naklettiklerini, silah almak amacıyla para topladıklarını itiraf etmişlerdir. Bu itiraflar üzerine Kayseri'de bol miktarda cephaneye, 9 dinamit ve domdom kurşunları bulunmuş ve sonuçta ihtilal teripçilerinden 30 kişi tutuklanmıştır⁷⁰. Kayseri Mutasarrıflığının 3 Mayıs 1915 tarihli şifresinde ise, "... Bugün Develi merkezinde daha on yedi bomba bulundu. Kayseri ile Develi'de bu güne kadar elde edilen bombaların adedi yüz kırk altı, dinamit yirmi altıdır. Martin Gramariber gibi esliba-i harbiye iki yüz yirmi adettir" denilmektedir⁷¹.

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunun ikmal hatları üzerinde bulunması sebebiyle Ermenilerin teşkilatlandığı ve büyük boyutlarda silahlandıkları önemli vilayetlerden biri de Sivas'tır. 3. Kolordu Kumandanlığı'ndan Osmanlı Ordusu Başkumandanlığı'na 14 Nisan 1915 tarihinde çekilen bir telgrafta; "*Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti tarafından Sivas merkezinde bir İhtilal Komitesi oluşturulduğu, asıl maksatlarının Osmanlı ordusunun gerilerinde kargaşa ve olay çıkarak düşman harekâtını kolaylaştırmaya yönelik olup, komite mensuplarının çeşitli silahlarla donatıldığı, şimdilik bir olay çıkaramayan bu fesatçıların gelecekte girişecekleri ihtilal faaliyetlerinin süratle bastırılması için tüm önlemlerin alınmasının vilayetlerle kolordulara tebliğ edildiği*" bildirilmektedir⁷². Nitekim Sivas'ta-

(63) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/21-15.

(64) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/21-8.

(65) *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918)*, C. I. Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara, 2005, s. 177.

(66) *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918)*, C. I., s. 183-184.

(67) BOA. EUM, 2. Şube No: 69/11.

(68) BOA. EUM. 2. Şube No: 69/13.

(69) *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri*, C. I. s. 53.

(70) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/21-13,14.

(71) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/21-3.

(72) ATASE A.4-3671-D:A. F: 3.

ki 10. Kolordu Kumandanlığı'ndan 20 Nisan 1915 tarihinde gönderilen şifreli telgrafta; güvenlik kuvvetlerinin Hafik'te Ermeni çeteleriyle karşılaştıkları, ancak gece karanlığından yararlanarak çetelerin kaçtıkları belirtilmekte; yapılan aramalarda Hafik'in Tuzhisar köyünde 16 sandık silah, 20 adet bomba, bir sandık yeni mavi elbise, Horhon köyünde ise, bir sandık gıra tüfek fişeği, bir sandık bomba ve dinamit ele geçirildiği kaydedilmektedir. Ayrıca, Jandarma birliklerinin hepsinin takip hareketine sevk edildiği, merkezde şınayder tüfekli piyade birliğinin manihir tüfekleriyle silahlanmış Ermenilere karşı üstünlük sağlayamadığı, civar birliklerden alınan takviye ile ihtilalin bastırılmasına çalışıldığı vurgulanmaktadır⁷³. Sivas Valiliği'nden 22 Nisan 1915 tarihinde gönderilen telgrafta ise, bazı köylerde yapılan aramalarda pek çok silah ve dinamit bulunduğu, Ermenilerin bu vilayetten 30.000 kişiyi silahlandırdıkları, bunlardan 15.000 kişinin Rus ordusuna katıldığı ve diğer 15.000 kişinin de Türk ordusunun başarısızlığı halinde, ordunun geri hatlarını tehdit edeceği, yakalanan sanıkların ifadesiyle kesinleştiği, Tuzhisar köyüne gönderilen güvenlik birlikleriyle Ermeni çeteleri arasında çatışmalar olduğu ve kaçanların takip edildiği belirtilmektedir⁷⁴. Sivas ve Amasya bölgesinde yapılan genel aramalarda Ermenilerden 472 adet çeşitli mavzer, martin, gıra tüfeği; 6359 cephane, 752 adet brownig ve karadağ tabanca, 807 tüfek, 44 dinamit, 38 bomba, 21 bomba kapsülü ile 13 teneke barut yakalanmış daha sonra bu silah ve mühimmat İstanbul'da Maçka silahhanesine teslim edilmiştir⁷⁵.

Elazığ Valiliği'nden 1 Mayıs 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen şifre de; yoğun faaliyetlerinden dolayı vilayette bulunan Taşnak ve Hınçak örgütlerinin bir buçuk yıl önce kapatıldıkları, şimdiye kadar fiilen faaliyetlerini yürüten Taşnak komitesi reisi Baron Karabet ile muzır azalarından yedi ve Hınçak komite reisi Nişan Hazarosyan ile faal azalardan altı şahıs olmak üzere

toplam 20 komite mensubunun tutuklandığı ve gerek merkezde, gerekse köylerde silah ve cephane aramalarının devam ettiği bildirilmektedir⁷⁶.

Urfa Mutasarrıflığı'ndan alınan 1 Mayıs 1915 tarihli şifre de ise; yapılan aramalarda 12 kişinin sorgulanmak üzere nezarete alındığı, zuhur eden cephane ve evrakların şimdilik muhafaza altına alındığı bildirilmektedir⁷⁷.

Diyarbakır'da ise; 28 Nisan 1915 tarihinde 11. Kolordu'dan 3. Orduya gönderilen telgrafta; yapılan aramalarda Boğosoğlu Artin'in hanesinde iki duvar arasında özel olarak yapılmış bir bölümde 7 mavzer, bir hayli bomba fitili ve 1.282 kilogram hazırlanmış dinamit, bir hayli mavzer fişeği ve bombaların kullanımı ile ilgili talimatnamenin ele geçirildiği ve Artin'in tutuklandığı bildirilmiştir⁷⁸. Diyarbakır Valiliği'nden 29 Nisan'da alınan bir başka şifreli telgrafta ise; şehir merkezinde yapılan aramalarda silahlar yakalanmakta olduğu gibi sadece Beşiri kazası Ermeni köylerinde yapılan aramalarda 145 adet silah ele geçirildiği bildirilmektedir⁷⁹. Diyarbakır Valiliği'nden gönderilen 27 Mayıs 1915 tarihli şifreli telgrafta; asker kaçaklarının yakalanması için yapılan takibatta; Ermeni hanelerinde birçok silah ve asker elbisesi ile cephane ele geçirildiği, pek mühim miktarda patlayıcı ve 50 adet bomba, cephane ve devlet malı silahların ele geçirildiği ve ileri gelen Ermenilerden 120 kişinin tutuklandığı ve sadece şehir merkezinde bin küsur asker kaçağının yakalandığı belirtilmektedir⁸⁰.

Antep Mutasarrıflığı'nın 30 Nisan-1 Mayıs 1915 tarihli şifresinde ise, Antep'te bulunan Taşnak ve Hınçak komite merkez-

(73) ATASE. A:4-3671, D:A, F: 3-2.

(74) *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 83 (Mart 1983) Belge No: 1911, s. 111-112.

(75) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 13-17.

(76) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/21-7.

(77) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/21-9.

(78) *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 83 (Mart 1983), Belge No: 1913, s. 119.

(79) BOA. DH. EUM. 2. Şube No: 7/21-12.

(80) *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 83 (Mart 1983), Belge No: 1912, s. 115.

lerinin kapatıldığı başkan ve üyeleri arasında faal olanlardan 19 kişinin tutuklandığı ve komite üyelerinin evlerinde silah ve cephane ile birlikte çeşitli evrakların da bulunduğu bildirilmektedir⁸¹.

Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra, diğer Anadolu vilayetlerinde de hükümet tarafından yapılan aramalarda binlerce silah ve bomba ele geçirilmiştir⁸².

Sonuç

Birinci Dünya Savaşına kadar örgütlenmelerini tamamlayan ve büyük ölçüde silahlanan Ermeni komiteleri, savaş başladığında vatandaşı oldukları Osmanlı Devletine karşı başta Rusya olmak üzere İtilaf devletleri ile işbirliği içine girmişlerdir. Osmanlı ordusunun Rusya karşısında yenilmesi ve arkasından İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale'ye saldırmasına paralel olarak Ermeni komitecileri savaşın Osmanlı ordularını arkadan vurmaya ve ikmal yollarını kesmek amacıyla harekete geçmişler ve silahlı isyanlara başlamışlardır. Osmanlı Hükümeti Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında bazı ikazlar ve idari tedbirlerle olayları önlemeye çalışmıştır. Ancak Ermenilerin terör olayları ile isyanları artırmaları ve düşman ordularıyla işbirliği içine girmeleri üzerine alınan tedbirler giderek artırılmıştır.

Bu çerçevede; Osmanlı hükümeti olayları önlemek amacıyla 24 Nisan 1915 tarihinde çıkardığı bir genelge ile Ermeni komite merkezlerini kapatmış ve elebaşlarını tutuklamıştır. İstanbul'da 235 ve İstanbul dışında 321 olmak üzere toplam 556 Ermeni komitecinin tutuklandığı tespit edilmektedir. Belgelerle ortaya konulduğu gibi, 24 Nisan tutuklamaları sırasında özellikle İstanbul'da herhangi bir çatışma ve ölüm olayı söz konusu olmamıştır. Ermeni olaylarında siyasi planlamanın yapıldığı komite merkezlerinin İstanbul'da olması sebebiyle büyük oranda tutuklamalar bu şehirde yapılmış, diğer vilayetlerde daha az sayıda tutuklamalar olmuştur. İstanbul'da dahi tespit edilen 610 komi-

tecinin yarısından fazlası (313 kişi) ya adresinde bulunamamış ya da yurt dışına kaçmıştır. 24 Nisan 1915 genelgesi üzerine yapılan aramalarda yakalanabilen silah ve bombalar dahi, Ermeni komitecilerinin İtilaf devletleriyle işbirliği içinde topyekün bir isyan hazırlığı içinde olduklarını ortaya koymaktadır.

Ek: 1 (*)

Bâb-ı Âli

Dâbîliye Nezâreti

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Kalemi:

Umûmî:

Husûsî:

(*Şifre*)

Mûsta'cel, mabrem, bi'z-zât halli

Edirne	Vilâyetine	Urfa	Mutasarrıflığına
Erzurum	"	İzmit	"
Adana	"	Bolu	"
Ankara	"	Canik	"
Aydın	"	Karesi	"
Bitlis	"	Kayseri	"
Halep	"	Niğde	"
Hüdâvendigar	"	Eskişehir	"
Diyarbakır	"	Karahisar-ı sahip	"
Sivas	"	Maraş	"
Trabzon	"		
Konya	"		
Ma'muratülaziz			
Van			

Ermeni komitelerinin Memâlik-i Osmaniye'deki teşkilât-ı ihtilâliye ve siyâsiyeleriyle öteden beri kendilerine muhtâriyet-i idare te'minine ma'tûf olan teşebbüsleri ve i'lân-ı harbi müte'âkib Taşnak Komitesi'nin Rusya'da bulunan Ermenilerin derhâl aleyhimize harekete ve Memâlik-i Osmaniye'deki Ermenilerin dahi ordunun duçar-ı za'fiyet olmasına intizâr ederek o zaman bütün kuvvetleriyle ihtilâl eylemelerine dâ'ir ittihâz ettikleri mukarrerâtları ve her fırsattan istifâde etmek suretiyle memleketin hayât ve istikbâline te'sîr edecek hareket-i hâ'inâneye cür'etleri bi'1-hassa devletin hâl-i harbde bulunduğu şu sırada Zeytun ile Bitlis, Sivas

(81) *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri*, C. I. s. 171.

(82) Geniş bilgi için bkz. Erdal İlter, *Türkiye'de Sosyalist Ermenilerin Siyaset Faaliyetleri ve Milli Mücadele'de Ermeniler (1890-1923)*, Turhan Kitabevi Yay., Ankara, 2005, s. 86-89.

ve Van'da vuku' bulan hâdisât-ı ahire-i ısyâniye ile bir kere daha te'yîd etmiş ve esasen merkezleri memâlik-i ecnebiyede bulunan ve el-yevm unvanlarında bile ihtilâlcilik sıfatını muhafaza eden bütün bu komiteler mesâ'isinin hükümet aleyhine olarak her türlü esbâb ü vesâ'ita mürâca'at suretiyle netice-i amalleri olan muhtariyeti istihsâl maksadı etrafında toplandığı ve Kayseri ve Sivas ile mahâl-i sâ'irede meydâna çıkarılan bombalarla ve Rus Ordusu'ndan gönüllü alayları teşkil ederek Ruslarla birlikte memlekete saldıran ve an-asl Osmanlı memleketi ahâlisinden olan Ermeni komite rü'esâsının harekâtı ve Ordu-yı Osmâni'yi arkadan tehdîd etmek suretiyle ve pek büyük bir mikyâsda alınan tertibat ve neşriyatları ile tahakkuk eylemiştir. Bi't-tabî' hükümet kendisi için bir mes'ele-i hayatiyet teşkil eden bu kâbil tertibat ve teşebbüsâtın temâdisine hiçbir zaman nazar-ı ağmaz ve müsâmaha ile bakamayacağı, menba'ı mefseted olan komitelerin hâlâ mevcudiyetini meşru' telakki edemeyeceği cihetle, bi'1-umûm teşkilât-ı siyâsiyenin ilgâsına lüzüm-ü 'âcil hissetmiştir. Binâ'en aleyh Hınçak, Taşnak ve emsali komitelerin vilâyet dahilindeki şu'âbâtının derhâl sedleri ile şu'be merkezlerinde bulunacak evrak ve vesâ'ikin kat'iyen zıya' ve imhasına imkân bırakılmayarak müsaderesi ve komiteler rü'esâ ve erkânından müteşebbis eşhas ile hükümetçe tanılan mühim ve muzır Ermenilerin hemân tevkîfi ve buldukları mahallerde devâm-ı ikâmetlerinde mahzûr görülenlerin vilâyet sancak dâhilinde münâsib görülecek mevâkı'da toplatdıkları fırarlarına imkân bırakılmaması ve icâb eden mahallerde silâh taharrisine başlanılarak her türlü hâl ve ihtimâl karşı kumandanlarla bi'1-muhâbere kuvvetli bulunulması ve icrâ'âtın hüsn-i tatbîki esbâbının te'mîn ve istikmâliyle zuhûr edecek evrâk ve vesâ'ikin tedkîki neticesinde tevkîf olunan eşhâsın divân-ı harblere tevdi'i Ordu-yı Hümâyûn Başkumandanlığı vekâletiyile bi'1-müzâkere tekarrür etmiş olmağla îcâb eden tedâbirin bi'l-etrâf istikmâliyle derhâl tatbiki ve tevkîf olunan eşhas adediyle icrâ'âtdan peyderpey

ma'lûmât i'tâsı * (ve şu icrâ'ât sırf komitelerin teşebbüsâtına karşı bir hareket mâhiyetini hâ'iz olmasına binâ'en buna ahâlî-i İslâmiye ile Ermeni unsuru arasında mukâteleyi intâc edeceği bir şekil verilmemesi) kemâl-i ehemmiyetle tavsiye olunur.

Yazıldı
Keşidesi
İsmail

Fî 11 Nisan 1331
Nâzır

(*) İçinde bulunan ve üstleri çizilen cümle yalnız, Bitlis, Erzurum, Sivas, Adana, Maraş için yazılacaktır

İkrah	İkrah
1. Ermeni komitelerinin...	1. Ermeni komitelerinin...
2. ...	2. ...
3. ...	3. ...
4. ...	4. ...
5. ...	5. ...
6. ...	6. ...
7. ...	7. ...
8. ...	8. ...
9. ...	9. ...
10. ...	10. ...
11. ...	11. ...
12. ...	12. ...
13. ...	13. ...
14. ...	14. ...
15. ...	15. ...
16. ...	16. ...
17. ...	17. ...
18. ...	18. ...
19. ...	19. ...
20. ...	20. ...

Ermeni komitelerinin...

İkrah	İkrah
1. Ermeni komitelerinin...	1. Ermeni komitelerinin...
2. ...	2. ...
3. ...	3. ...
4. ...	4. ...
5. ...	5. ...
6. ...	6. ...
7. ...	7. ...
8. ...	8. ...
9. ...	9. ...
10. ...	10. ...
11. ...	11. ...
12. ...	12. ...
13. ...	13. ...
14. ...	14. ...
15. ...	15. ...
16. ...	16. ...
17. ...	17. ...
18. ...	18. ...
19. ...	19. ...
20. ...	20. ...

Ermeni komitelerinin...

Ek: 2 (*)

Kastamonu Vilayeti
Mektubu Kalemi
Adele
481

Hülasa
Çankırı'daki menfe
Ermeniler hakkında

*Dahiliye Nezaret-i Celilesine
Mabremdir.*

Devletlü efendim hazretleri. 6 Ağustos 331 tarihli ve dört yüz kırk üç numaralı şifre telgrafname-i âciziye zeylidir.

Çankırı'da bulunan Ermenilerin esamesiyle ahz ve telakki edilen evamir-i âliye Nezaret penahileri mucebince haklarında icra edilen muameleyi mubeyyin Çankırı mutasarrıflığından gönderilen meşruh defter leffen takdim ve tisyar kılınmış olmakla olbabda emru ferman hazreti men lehül emrindir. 20 şevval 333 ve 18 ağustos 331

31 Ağustos 1915
Kastamonu Valisi
Mühür

Çankırı'daki Komitecilerin Listesi

1. Puzant Keçyan 8 Mayıs 1915 tarihinde afv olarak Dersaadet'e gitmiştir
2. Yervant Tolayan "
3. Karabet Girobyan "
4. Zara Badizbanyan "
5. Agop Nargileciyan "
6. Vahran Torkomyan "
7. Komitas Vartabet "
8. Rafael Karagözyan "
9. Zara Mumcuyan 27 Mayıs 1915 tarihinde mahfuzen Dersaadet'e gitmiştir
10. Karabet Sarrafyan 27 Mayıs 1915 tarihinde mahfuzen Ankara'ya gitmiştir
11. Leon Badizbanyan 30 Mayıs 1915 tarihinde Ayaş'a gönderilmek üzere mahfuzen Ankara'ya gitmiştir
12. Haçık Hocasaryan 31 Mayıs 1915 tarihinde serbest olarak Dersaadet'e gitmiştir
13. Agop Topciyan "
14. Hayk Tirakyan? 8 Mayıs 1915 tarihinde Ayaş'a gönderilmek üzere mahfuzen Ankara'ya gitmiştir
15. Doktor Haçık Bogosyan 22 Haziran 1915 tarihinde mahfuzen Ankara'ya gitmiştir
16. Agop Beğleryan 29 Haziran 1915 tarihinde serbest olarak Dersaadet'e gitmiştir
17. Vartanes Papasyan "
18. İsteyan Tataryan 1 Temmuz 1915 tarihinde Kayseri'ye gitmek üzere mahfuzen Ankara'ya gitmiştir
19. Nişan Kalfayan 11 Temmuz 1915 tarihinde serbest olarak Dersaadet'e gitmiştir 29 Haziran 1915 tarihli Dahiliye Nezaret'i'nin emriyle

20. Armenak Kantarcıyan "
21. Meklit Bükciyan "
22. Misak Serkis Cevahirciyan "
23. Armenak Topciyan "
24. Bağnak Badizbanyan "
25. Aram Kalender "
26. Hayk Zabcıyan? "
27. Manuk Basmacıyan "
28. Bedros Yovanyan "
29. Karnik İnciciyan "
30. Avanis Zarıfyan "
31. Avanis Barsamyan 11 Temmuz 1915 tarihinde serbest olarak Dersaadet'e gitmiştir 29 Haziran 1915 tarihli Dahiliye Nezaret'i'nin emriyle
32. Doktor Kırkor Celalyan "
33. Asador Manyasyan ve ledi Haçık "
34. Karabet Beğleryan "
35. Parsih Dinamyan "
36. Bedros veledi Manuk "
37. Ohannes Mardiros Arslanyan 11 Temmuz 1915 tarihinde Zor'a sevk edilmek üzere mahfuzen Ankara'ya gitmiştir 29 Haziran 1915 tarihli Dahiliye Nezaret'i'nin emriyle
38. Yervant veledi Ohan Sürenyan "
39. Agop Ohannes Asadoryan "
40. Arsak veledi Mardiros Muradyan "
41. Parnak veledi Kigork Marhanyan "
42. Mardiros veledi Ohannes Yazıcıyan "
43. Afrik Serkis Keresteciyan "
44. Ovakim veledi Harutyun veledi Agabegyan "
45. Dikran Hamparsum Bogobelyan "
46. Arşen Agop Sadefciyan "
47. Dikrayel veledi İsrail "
48. Kırkor Mardiros Taşcıyan "
49. Haçık veledi Agop "
50. Berdoven veledi Agya? "
51. Hirant veledi Mikur "
52. Arsak Mıgırdıç Hoşuryan "
53. Arsak Karabet Arakilyan "
54. Mihran veledi Agop Keçeciyan "

55.	Vahan Arsayk Çarıkcıyan	“	90.	Agop Bogos veledi Koryan	19 Ağustos 1915 tarihinde serbest olarak Dersaadet'e gitmiştir
56.	Serab veledi Margos Tunyan	“	91.	Ohannes Terlemezyan	4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle
57.	Leon veledi Agya	“	92.	Vahan Altunyan veledi Agop	“
58.	Frangül veledi Artin	“	93.	Tatyus Köseyan	“
59.	Aram Karabet Gedikyan	“	94.	Arastakiz İsrailyan	19 Ağustos 1915 tarihinde Bursa'ya gitmek üzere Ankara'ya 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle
60.	Zenop Karabet Avakyan	“	95.	Mıkrıdç Basmacıyan veledi Mihran	19 Ağustos 1915 tarihinde İzmir'e sevk olunmak üzere Ankara'ya
61.	Artin (Nami diğer Koçu) veledi Haçator Arzumyan	“	96.	Leon Kigorkyan (Rus tebası)	19 Ağustos 1915 tarihinde teba-yı ecnebiyeden olmak münasebetiyle mahfuzen Ankara'ya sevk
62.	Kunduracı Manuk Mikayil Buracyan	“	97.	Kigork Kigorkyan (Rus tebası)	4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle
63.	Ohannes Bedros Hacı Hamparsumyan	“	98.	Mihran Kigorkyan	“
64.	Manuk veledi Kirkor	“	99.	Artin Kalfayan (İran tebası)	“
65.	Sehak veledi Karakin	“	100.	Bedros Balyan	“
66.	Ohannes Dertavidyan	“	101.	Sehak Mosisyan	“
67.	Manuel Karakeşişyan	“	102.	Mıgırdç İstepanyan	“
68.	Ohannes Artin Hanisyan	“	103.	Leon Agababyan	19 Ağustos 1915 tarihinde Zor'a sevk olunmak üzere mahfuzen Ankara'ya gitmiştir 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle
69.	Serkis Keçeciyan	“	104.	Mihran Haçik Debağyan	“
70.	Kurukahveci Kirkor Hazar Celalyan	“	105.	Doktor İstepan Miskiciyan	“
71.	Serope Semerciyan	“	106.	Ezczacı Agop Terziyan	“
72.	Mıgırdç Avadis	“	107.	Ezczacı Kirkor Miskiciyan	“
73.	Agyos Taşçıyan	“	108.	Nerses Aşafsor?	“
74.	Leon Rakıcıyan	“	109.	Haçator Nacaryan	“
75.	Parsih Deveciyan	“	110.	Mihran Pastırmacıyan	“
76.	Serkis Bağdasar	“	111.	Aram Andonyan	“
77.	Mikail Şerbetcıyan namı diğeri Mike Kigork	“	112.	Vahram Altunyan	“
78.	Karabet veledi Takover Hırabetyan	11 Temmuz 1915 tarihinde mahfuzen Ankara'ya gitmiştir 29 Haziran 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle	113.	Barob Arzumyan	“
79.	Armenak veledi Bogos Sivacıyan	“	114.	Kozmoz Beğlikciyan	“
80.	Kirkor veledi Ohannes Agobof	“	115.	Nersis Derkigorkyan	“
81.	Samuel Tohumcıyan	“	116.	Aram Kirkoryan	“
82.	Ermanak Parsihyan	“	117.	Bedros Beğleryan	“
83.	Leonik Serkis Daranbanyan	“	118.	Kirkor Eseyan	“
84.	Beznik veledi Artin	“	119.	Diran Kelekyan	4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle affedilerek nefsi-i İzmir şehrine gidecektir
85.	Asator Serkis Arsenyan	“	120.	Rahib Vahan Karabetyan	“
86.	Serkis Kirkor Şahinyan	“	121.	Aram Papazbanyan	“
87.	Milkon Gülbenyan	15 Temmuz 1915 tarihinde serbest olarak Dersaadet'e gitmiştir	122.	Mikail Şamdancıyan	“
88.	Mosis Bedrosyan	31 Temmuz 1915 tarihinde mahfuzen Ankara'ya gitmiştir			
89.	Apik Canbaz	12 Ağustos 1915 tarihinde serbest olarak Dersaadet'e gitmiştir			

123. Kasbar Hirant? “
124. İstapan veledi Ohannes Babinyan? 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle Bandırma kazasına gidecektir
125. Yervant Çavuşyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında İzmit kazasına gidecektir
126. Vartas Atanasyan “
127. Rahib Kirkor Balakyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında İzmit tarihiyle Epmişe manastırına gidecektir
128. Serkis Kılincıyan Afv-ı umumi meyanında Ankara tarihiyle Eskişehir'e gidecektir
129. Doktor Emrize Ketenciyan? “
130. Nişan veledi Agop Nehabedyan Afv-ı umumi meyanında Ankara tarihiyle İzmit'e gidecektir
131. Kigork Goncagülyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında Ankara tarihiyle Eskişehir'e gidecektir
132. Ohannes Güleyan? “
133. Kirkor Ohangıyan “
134. Aram Ohangıyan “
135. Leon Ohangıyan “
136. Karakin Ohangıyan “
137. Papaz Vartan Karagözyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında Ankara tarihiyle İzmit'e gidecektir
138. Azarik veledi Ohannes Bülbülciyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında Ankara tarihiyle Eskişehir'e gidecektir
139. Simon Milkonyan “
140. Haçik Haçatoryan “
141. Bedros veledi Andon Manueleyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında Ankara'ya gidecektir
142. Yervant Basmacıyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında Kastamonu'ya gidecektir
143. Nişan Gülistanyan “
144. Bogos veledi Agop Taniyelyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında Ankara tarihiyle izmit'e gidecektir
145. Doktor Arsak Kızıasyan “
146. Vahram Asatoryan “
147. Kirkor Saçyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında Geyve'ye gidecektir
148. Aram Saçyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında Kütahya'ya gidecektir
149. Papas Osik Kaçuni “
150. İstapan Pulciyan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle afv-ı umumi meyanında Ankara tarihiyle Eskişehir'e gidecektir
151. Rupen Çilingiryan 4 Ağustos 1915 tarihli Dahiliye Nezareti'nin emriyle Ankara tarihiyle mahfuzen Ayaş'a gidecektir
152. Vahan Kahyayan veledi Antaş? “

153. Onnik Mağazacıyan “
154. Danyel Çubukkıryan “
155. Artin Bogosyan “

Ek: 3 (*)

Ayaş'ta Tutuklu Olanların Listesi

Sıra No:	İsim, şöbret ve pederinin İsmi	Mensub olduğu komite
	Onnik Veled-i Sahak Mağazacıyan [Zirayir]	Taşnaksutyun
	Artin Hasakoryan	Taşnaksutyun
	Agop Küfecıyan	Taşnaksutyun
	Avram Bazcanyan	Taşnaksutyun
	A. Marzabet (nâm-ı diğer Hazarosyan)	Taşnaksutyun
	veled-i Manuk, Osmanlı	
	Abraham Harikyan	Taşnaksutyun
	Artin Kondilyan veled-i Ohannes	Taşnaksutyun
	Ohannes Toryan	Hınçakyan
	Agop Avedisyan [Arzeroni]	Taşnaksutyun
	Ardaşes Ferahyan	Taşnaksutyun
	Ohannes Kılıcıyan veled-i Tavid	Hınçakyan
	Aristaki Kasparyan	Taşnaksutyun
	Avram (Nâm-ı diğer Agop) Şahinyan veled-i Karabet	Hınçak
	İstapan Küreçkıyan	Taşnaksutyun
	Onnik Serabyan veled-i Kirkor	Taşnaksutyun
	Aram Hacıyan veled-i Migırdıç	Hınçakyan
	İskender Karağaçkıyan veled-i Kar-nik Aleksadr	Hınçakyan
	Armenak veled-i Kigork Arakelyan	Taşnaksutyun
	Artin Kalenderyan veled-i Avadis	Taşnaksutyun
	Aram Hamparsumyan	Taşnaksutyun
	Bogosyan Haçik veled-i Karabet	Hınçakyan
	Bedros Bedrosyan [Safo]	Hınçakyan
	Bedros Kalfayan	Taşnaksutyun
	Yervant Palasyan (nâm-ı diğer Emirza Malik Muradyan)	Taşnaksutyun
	Parsih Şahbazyan	Taşnaksutyun
	Partoh Çopukyan [Jirayir]	Taşnaksutyun
	Palancıyan H.	Hınçakyan
	Teodor Menzikyan	Taşnaksutyun
	Haçator Malimyan (Agatoni)	Taşnaksutyun
	Hayik Tiryakyan veled-i İstapan [Avram Şahin]	Taşnaksutyun
	Hamparsum Hamparsumyan	Taşnaksutyun
	Hamarasp Panosyan	Taşnaksutyun
	Harenet Gürcıyan veled-i Melkon	Taşnaksutyun
	Haçik İdareciyan veled-i Avadis	Taşnaksutyun
	Dikran Çukuryan	Taşnaksutyun
	Dikran veled-i Ohannes Sivacıyan	Taşnaksutyun
	Dağdaryan Nazret veled-i Nehabet	Hınçakyan
	Dinanyan Parsih veled-i Mosis	Taşnaksutyun
	Rupen Zartaryan	Taşnaksutyun
	Rostom Rostomyan	Taşnaksutyun
	Jak Saybalyan	Taşnaksutyun
	Serkis Minasyan [Emadoni]	Taşnaksutyun

	Serkisof veled-i Mosis	Taşnaksutyun
	Seçad Poradder Gazar	Taşnaksutyun
	Serupe Nevradonkyan	Taşnaksutyun
	Serkis Parsihyan	Taşnaksutyun
	Serkis veled-i Manuk Keçyan	Taşnaksutyun
	Şavaraş Hrisyan	Taşnaksutyun
	Karakin Kayacıyan [Mıgırdic] Hajak	Taşnaksutyun
	Karabet Paşayan	Taşnaksutyun
	Hosyan Karakin Veled-i Serkis	Hınçakyan
	Kris Fenerciyan	Taşnaksutyun
	Kigam Parsihyan	Taşnaksutyun
	Kigork Tercümanyanyan	Taşnaksutyun
	Leon Bardizbanyan	Taşnaksutyun
	Leon Larinç Veregozimal (Derega-zima)	Hınçakyan
	Mühürtad Haykozon	Taşnaksutyun

	Mihran Artinyan	Taşnaksutyun
	Mosis Sahakyan	Taşnaksutyun
	Manuk Hanikyan veled-i Barnak	Taşnaksutyun
	Mıgırdıç Ohannes Şahinyan	Hınçakyan
	Mıgırdıç Karabet Karabetyan	Hınçakyan
	Nersis Papazyan	Taşnaksutyun
	Nersis Zakaryan	Hınçakyan
	Nişan Oryan veled-i Agop	Hınçakyan
	Nişan Padikyan	Taşnaksutyun
	Nişan Kalcıyan	Taşnaksutyun
	Vıram Şabuh Samoilof	Taşnaksutyun
	Vıram Şabuh Arabyan	Taşnaksutyun
	Harotyanyan Şahrıkıyan [Avram Şahin]	Taşnaksutyun
	Penodo Şahin Veled-i Aranos	Taşnaksutyun